

of communication that implements the communicative function of the language. It is one of the main functions, as well as semantic one. An important condition for the formation of positive motivation in mastering a foreign language is communication intensity. Thus, the communication of a person with peers and adults in his native language, measured by the number of communicative contacts and the volume of expressions in each of them, is greater than in a foreign language. In terms of foreign language communication the sphere of communication is narrowing, there are fewer partners, lower level of free exposition of thoughts and understanding of others is fixed due to the small quantity of lessons, actualized linguistic means (lexical, grammatical and phonetic) and using them while producing thoughts. Foreign language as an educational subject is characterized by a special feature – heterogeneity. Language, in the broadest sense of the word, includes a number of other phenomena, for example, the language system, language ability, etc. The professional, competent understanding of the features of the motivation of studying a foreign language is a necessary condition for qualitative mastery of it and ensuring prediction, avoidance of difficulties, negative attitudes and beliefs.

Key words: *motivation, motive, motivation for learning a foreign language, a future teacher.*

УДК 811.161.2'367. 625

Олеся Мартіна
Olesia Martina

РОЗВИТОК ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

DEVELOPMENT OF JUNIOR PUPILS' FIGURATIVE SPEECH AT READING LESSONS

У статті описано методика розвитку образного мовлення молодших школярів на уроках читання. Вибір образних засобів мови, рекомендованих для роботи з молодшими школярами, продиктований орієнтацією на програму з літературного читання й української мови та психологічних особливостей розвитку мислення і мовлення учнів початкової школи.

Ключові слова: *мовлення, образне мовлення, літературне читання, мовні засоби, мовленнєва ситуація, мовленнєва діяльність, активний словник, культура мовлення, образність, змістовність, логічність, нормативність, доцільність, розвиток мовлення, текст.*

У Концепції мовної освіти України зазначено, що невід'ємною ознакою освіченої, всебічно розвиненої особистості є висока мовленнєва культура, уміння вільно, комунікативно виправдано володіти мовними засобами у будь-якій мовленнєвій ситуації, аргументовано висловлювати свої думки, дотримуватися правил мовленнєвого етикету.

Духовний і матеріальний розвиток народу відбивається у його літературній мові. Літературна мова становить культурне надбання нації, виступає важливим чинником єдності національного мовного простору. Розвиток літературної мови пов'язаний насамперед із розвитком художньої літератури.

Добре розвинене мовлення є одним із найважливіших засобів активної діяльності людини в сучасному суспільстві, а для школяра – засобом успішного навчання в школі. Мовлення – спосіб пізнання дійсності. З одного боку, багатство мовлення великою мірою залежить від збагачення дитини новими уявленнями і поняттями, з іншого – добре володіння мовою, мовленням сприяє пізнанню складних зв'язків у природі і в житті суспільства. Діти з добре розвиненим мовленням завжди успішніше вчать з різних предметів.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, мета і завдання навчальних предметів “Українська мова” і “Літературне читання” в початковій школі полягає не лише в опануванні вміннями читати і писати, а й у мовленнєвому розвитку молодших школярів – умінь висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення. Відтак розвиток мовлення набуває статусу провідного принципу у навчанні читання і рідної мови в початковій школі [4, с. 31].

Літературне читання, як навчальний предмет, побудований на основі художніх творів, створює особливі умови для розвитку мовлення учнів: збагачує й активізує словник школярів на основі спостережень над текстом, формує у них образне мислення, продуктивно-творчу уяву, фантазію, що супроводжується інтелектуально-мовленнєвою активністю і словесною творчістю. Тісна взаємодія зі сприйняттям творів художньої літератури – невичерпним джерелом збагачення мовлення образними засобами – є важливою особливістю розвитку мовлення молодших школярів. Через поетичні образи художня література відкриває і пояснює дитині життя природи і суспільства, складний світ людських стосунків, сприяє її мовленнєвому розвитку, даючи зразок правильної літературної мови. Відтак основою роботи під час читання та аналізу художнього твору є осягнення поетичного слова і образу. Через слово, яскраве, емоційне, максимально насичене, передає поет свої життєві враження. Тут особливо важливий для аналізу відбір найбільш яскравих, цікавих поетичних образів. Навчити школяра бачити їх, виділяти в поетичному творі, замислюватися над їх виразністю і багатозначністю – це і є культура сприйняття поетичного слова. Саме на культурі сприйняття поетичності, образності художнього слова слід розвивати культуру мовлення школярів і образність їхнього мовлення зокрема.

Розвиток мовлення на уроках читання тісно пов'язаний із процесами сприймання, розуміння, аналізу, інтерпретації художніх творів та продукування на їх основі власних усних і писемних висловлювань. Володіння названими формами мовленнєвої діяльності – своєрідний показник мовленнєвої компетентності учнів, культури їхнього мовлення, для якої характерні образність, змістовність, логічність, нормативність, доцільність. У зв'язку з цим учителеві на уроках літературного читання потрібно посилити роботу над образністю художнього слова, обумовленою його багатозначністю і глибиною, що викликає труднощі адекватного сприйняття його читачами молодшого шкільного віку.

Проблема розвитку образного мовлення молодших школярів ґрунтовно висвітлена у психології та психолінгвістиці, зокрема такі її аспекти, як взаємозв'язок мовлення і мислення (Л. Виготський, М. Жинкін, О. Лурія, О. Потебня, С. Рубінштейн та ін.), з'ясування сутності образності як психологічної категорії: “образ”, “образне мислення”, “слово й образ” (П. Гальперін, Г. Костюк, О. Леонт'єв, О. Лурія, О. Потебня, С. Рубінштейн та ін.).

Окремі аспекти розвитку образного мовлення учнів розглядали вчені-методисти. Так, з позицій збагачення словникового запасу учнів на різних етапах їх мовленнєвого розвитку означену проблему досліджували Н. Гавриш, Н. Голуб, Л. Кулибчук, Т. Коршун, К. Пономарьова, Н. Сіранчук, В. Тихоша та ін.; комунікативного аспекту навчання мови – А. Богуш, Л. Варзацька, В. Капінос, Т. Котик, С. Караман, В. Мельничайко, М. Пентилюк, М. Стельмахович та ін.

Проте аналіз науково-методичної літератури засвідчив, що розвитку образного мовлення молодших школярів приділяють недостатньо уваги, відсутні спеціальні наукові дослідження цієї проблеми. Залишається нез'ясованим питання відбору змісту й методів розвитку образного мовлення на уроках літературного читання, що є серйозною прогалиною, адже знання, уміння та навички, здобуті в початковій школі, стають основоположними для учнів основної школи. Потребують дослідження психолого-педагогічні засади розвитку образного мовлення молодших школярів на уроках літературного читання з урахуванням вікових особливостей учнів, а також визначенням закономірностей, що сприяють оволодінню мовою як засобом

спілкування, пізнання, прилучення до культури українського народу у процесі читання художніх творів.

Таким чином, вибір і актуальність теми дослідження зумовлені, з одного боку, її соціальною значимістю, а з іншого – не достатньою розробленістю проблеми розвитку образного мовлення молодших школярів на уроках літературного читання в теоретичному та практичному аспектах.

Мета статті – обґрунтування ефективності методики розвитку образного мовлення молодших школярів на уроках літературного читання.

Проблема розвитку образного мовлення на уроках читання тісно пов'язана зі сприйманням і розумінням художніх творів молодшими школярами. Сутність і структуру сприймання і розуміння тексту (в т. ч. художнього) досліджено в роботах Л. Виготського, І. Зимньої, Г. Костюка, О. Леонтєва, Н. Молдавської, О. Никифорової, П. Якобсона та ін.

Уміння читати є одним із найважливіших умінь дитини. Сьогодні як ніколи актуальні слова Василя Сухомлинського: "...без високої культури читання немає ні школи, ні справжньої розумової праці, читання — це найважливіший інструмент навчання та джерело багатого духовного життя" [9, с. 87]. Сучасна школа розглядає читання як одну з форм комунікації особистості у широкому контексті життєдіяльності, не обмеженої мовними функціями. Читацька діяльність із яскраво вираженою комунікативною спрямованістю є провідною для предметів "Літературне читання" і "Українська мова". Вона багатоаспектна і містить у собі такі поняття, як читацька культура, техніка читання, сприйняття твору тощо.

Психологи та методисти визначають навичку читання на початковому етапі як процес відтворення звукової форми слова за її графічною моделлю з виявленням, активною переробкою і усвідомленням смислової інформації. З цього випливає, що навичка читання об'єднує дві групи умінь: уміння, пов'язані з відтворенням звукової форми слова, — спосіб, правильність, темп читання, та уміння, що ґрунтуються на виявленні та усвідомленні смислової інформації. Читання – це багатогранна діяльність мозку, до якої залучені процеси сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, уяви, волі. Читання дитини — процес сприймання, розуміння та відтворення в усній або графічній формах змісту прочитаного.

Читання складається із трьох фаз. Перша – це сприйняття тексту, розкриття його змісту, своєрідне розшифрування (або декодування), коли з окремих слів, фраз, речень складається загальний зміст. На цьому етапі відбувається прочитання, встановлення значень слів, знаходження співвідношень, пізнання фактів, аналіз сюжету і фабули, відтворення і переказ. Друга фаза – це виявлення смислу, пояснення наведених фактів із залученням попередніх знань, інтерпретація тексту. Тут відбувається упорядкування і класифікація, пояснення і підсумовування, розрізнення, порівняння і зіставлення, групування, аналіз й узагальнення, співвіднесення з власним досвідом, роздуми над контекстом і висновками. Третя фаза – це створення власного нового смислу, тобто "привласнення" здобутих нових знань у результаті читацької діяльності.

Читання творів художньої літератури – творча діяльність читача, в якій головну роль відіграють уява і почуття. Л. Виготський пов'язував цей процес з роботою думки, "але цілком особливого емоційного мислення... корінням якого є емоція" [3, с. 19]. Найхарактернішою властивістю художньої літератури є, за твердженням ученого, здатність викликати естетичну реакцію – особливий емоційний стан напруги, який активізує пробудження думок і почуттів людини. При цьому читач виступає як співавтор письменника; він домислює і збагачує текст, який читає. Уява допомагає йому змалювати зовнішній вигляд героя, деталізувати його психологічний образ, світ думок, почуттів, переживань, створити власні неповторні образи.

На важливість емоційного сприймання літературного твору дітьми вказував і Б. Теплов. Він писав: "З почуття повинно починатися сприймання, через нього воно повинно йти, без нього воно неможливе, але почуттям художнє сприймання не обмежується". Це сприймання спочатку "чуттєве", а надалі як наслідок "сприймання подумки" і втім дуже глибоко і

проникливо “подумки” [11, с. 89]. За Б. Тепловим, сприймання твору можливе лише за умови співпереживання, бо зрозуміти художній твір – означає спочатку відчутти, емоційно пережити його і вже на цій основі розмірковувати над ним.

П. Блонський вказує на важливість процесу переходу від читання вголос до читання “мовчки”, тобто інтеріоризації читання, найдосконалішою формою якої є читання самими очима, що наближається за зовнішніми показниками до мовчазного читання дітей і дорослих [1, с. 6]. На нашу думку, саме такий рівень навички читання молодшого школяра може забезпечити успішний розвиток його образного мовлення.

І. Кулагіна пов’язує розвиток мовлення молодших школярів і вміння читати та писати зі зміною мислення і розуміння учнів. Від домінування наочно-дійового й елементарного образного мислення, від допонятійного рівня розвитку школяр піднімається до словесно-логічного мислення на рівні конкретних понять. Відбувається засвоєння й активне використання мовлення як засобу мислення для вирішення різноманітних завдань. Розвиток проходить успішніше, якщо дітей навчають вести роздуми вголос, словами відтворювати хід думки і називати одержаний результат [7, с. 45].

Отже, мовлення дітей у молодшому шкільному віці змінюється і всебічно розвивається під впливом навчального процесу. Розкриваються всі функції мовлення, а це значить, що дитина вчиться планувати, висловлювати свої міркування мовними засобами, передбачати можливі реакції співрозмовника, брати до уваги ситуацію спілкування, контролювати свою мовленеву діяльність.

Процес сприйняття і розуміння твору спонукає учнів до цілеспрямованих спостережень над текстом, розвиває в них мистецтво образного бачення [2, с. 11]. Таким чином, вікова динаміка розвитку розуміння твору молодшими підлітками проходить шлях від співпереживання конкретному героєві, співчуття йому до розуміння позиції автора і далі до узагальненого сприйняття художнього твору й розуміння власного ставлення до нього [8, с. 49].

Важливу роль у сприйманні художніх творів дослідники надають повторюваності (Н. Карпинська, Є. Фльорина та ін.). Повторюваність необхідна для закріплення і поглиблення сприймання художнього твору. Не кожен твір засвоюється з першого читання, розповідання, багато чого доходить до свідомості й почуттів дитини лише при повторному читанні. Н. Карпинська підкреслює нестійкість дитячих емоцій і необхідність їх підтримувати та поглиблювати: “...треба вести дітей від емоційного сприймання казки до осмислення її ідейного змісту” [38, с. 63].

Вищий рівень розуміння тексту, сприйнятого на слух, характеризується умінням слухача виявити основний зміст висловлювання, його головну думку, незалежно від того, сформована вона мовцем чи подана в підтексті. Тому часто поряд із терміном “слухання” активно використовують термін “розуміння”. Слухання й розуміння, за аналогією до зарубіжної методики, називають “аудіюванням”. На думку З. Кочкиної [6, с. 44], цей термін є більш точним і широким, ніж “слухання”, оскільки слухання передбачає тільки акустичне сприймання звукового потоку, а аудіювання містить в собі процеси сприймання та розуміння усного мовлення з наступним його відтворенням чи використанням сприйнятої інформації у власних висловлюваннях. Засобом передачі такої інформації (сприйнятої, а потім відтвореної) і є виражальні засоби рідної мови. Від емоційності й виразності сприйнятого мовлення залежить уміння мовця (у нашому випадку – учня) користуватися виражальними засобами мови для продукування власного мовлення.

Отже, розвиток мовлення молодшого школяра має пряму залежність від рівня його навички читання. Успішний розвиток образного мовлення можливий за умови інтеріоризації читання, тобто вміння учнів читати мовчки, розвинутої навички аудіювання. Створення умов для активного сприймання твору учнями на уроках читання підпорядковується головному – осмисленню створених письменником чи поетом художніх образів. Процес сприйняття художнього тексту на уроках читання має спонукати учнів до цілеспрямованих спостережень

над текстом, розвивати у них мистецтво образного бачення. Усвідомлення змісту прочитаного відбувається внаслідок різноманітних прийомів аналізу: словникової роботи, бесіди за безпосередніми враженнями від твору, постановки проблеми перед аналізом тексту, роботи над художніми образами, аналізу мови твору.

Список використаних джерел

1. Блонский П. П. Психология младшего школьника / П. П. Блонский. – Москва : Изд-во Института практической психологии, 1997. – 574 с. – С. 162.
2. Васильева М. С. Актуальные проблемы методики обучения чтению в начальных классах / М. С. Васильева, М. И. Оморокова, Н. Н. Светловская. – Москва : Педагогика, 1997. – 215 с. – С. 38.
3. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – Москва : Азбука, 2000. – 416 с. – С. 73-74.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти: затв. Постановою Кабінету міністрів України від 20 квітн. 2011 р. № 462 // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 1-18.
5. Кирста Н. Р. Методика використання поетичної спадщини Марійки Підгірянки в лексичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку : дис... канд. пед. наук : 13. 00. 02 / Н. Р. Кирста. – Одеса, 1997. – 189 с. – С. 35.
6. Кочкина З. А. Аудирование : что это такое? / З. А. Кочкина // Ин. яз. в высшей школе. – 1964. – № 5. – С. 14-18.
7. Кулагина И. Ю. Возрастная психология / И. Ю. Кулагина. – Москва : 1998. – С. 128.
8. Леонтьев А. А. Психология обучения чтению / А. А. Леонтьев // Нач. шк. плюс-минус. – 1999. – № 10. – С. 9-13.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с. – С. 202.

The article describes the methods of development of junior pupils' figurative speech at reading lessons. The choice of figurative means of the language recommended for learning by junior pupils is based on the curriculum in reading and Ukrainian language and psychological peculiarities of junior pupils' thinking and speech development.

Psychological and pedagogical studies of the problems of children's perception, thinking and speech development emphasize that correct and expressive speech takes place when the speaker possesses a variety of linguistic means and different ways of transferring the perceived material. That's why, it is necessary to develop pupils' speech with the help of figurative linguistic means. It is important to teach children to understand the artistic expression, that is, to perceive not only the word's direct meaning, known or unknown from everyday life, but also the meaning given to it by the author. An approach to artistic expression as a means of art is of particular importance for the development of pupils' figurative speech, so the teacher should know the peculiarities of the educational process organization to provide the realisation of this approach.

As junior pupils cannot be involved in the creative process independently, use and create tropes and stylistic figures, the formation of these skills requires special training. Modern methodology outlines the preconditions for development of junior pupils' figurative speech at the lessons of Ukrainian language but this problem requires a special study in the context of reading lessons. The process of perceiving a piece of literature at reading lessons should encourage pupils to follow the text, thus developing their figurative vision. The awareness of the content of the text is formed due to various methods of analysis: vocabulary work, conversation on the impressions after reading the text, formulation of the problem before the text analysis, work on artistic images, analysis of the text's language.

Key words: *speech, figurative speech, reading, linguistic means, speech situation, speech activity, active vocabulary, speech culture, imagery, meaningfulness, clearness, normativity, expediency, speech development, text.*